

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI

100. YILINDA LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI ULUSLARARASI SEMPOZYUMU VE PANELİ BİLDİRİLERİ

*PAPERS OF THE INTERNATIONAL SYMPOSIUM AND PANEL
ON THE CENTENARY OF THE LAUSANNE PEACE TREATY*

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 608

**100. YILINDA LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU (17-18 TEMMUZ 2023) VE
PANELİ (24 TEMMUZ 2023) BİLDİRİ KİTABI**
*INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE CENTENARY OF THE
LAUSANNE PEACE TREATY*

İnceleyiciler

Necdet HAYTA
Ramazan Erhan GÜLLÜ

Yayına Hazırlayanlar

Güner DOĞAN
Aslı AKDOĞANBULUT İNSAN

Çevrim içi, Ankara, 2025
ISBN: 978-975-17-6121-7

Kapak ve Sayfa

Tasarımı

Erdal Basım Yayın Dağıtım

Atatürk Araştırma Merkezi
Genel Ağ: atam.gov.tr
E-Mağaza: emagaza-atam.ayk.gov.tr

LOZAN KONFERANSI'NDA ADALAR DENİZİ ADALARI

NECDET HAYTA*

ÖZET

Adalar Denizi Adaları'nın Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçişi, Fatih Sultan Mehmed döneminde, 1456'da Boğazönü adalarının fethiyle başlamış ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1566'da Sakız Adası'nın fethi ile tamamlanmıştır. Adalar üzerinde 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden Osmanlı hâkimiyeti, 1911-1912 Trablusgarp Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşlarında fiilen altüst oldu. Önce İtalya, hemen arkasından da Yunanistan, Osmanlı hâkimiyetindeki Adalar Denizi Adaları'na ayak bastılar. Osmanlı Hükûmeti bu fiili durumu tanımayarak Adalar Denizi'ndeki egemenlik haklarından vazgeçmek istemese de I. Dünya Savaşı'nın çıkması onu çaresiz bıraktı. Savaştan sonra her ne kadar 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması, bu adaları İtalya ile Yunanistan arasında paylaşmış olsa da tanınmamış ve yürürlüğe girmemiş olan bu Antlaşma'dan sonra Türkiye için konu Lozan Konferansı'nda gündeme gelmiştir.

Lozan Konferansı başlamadan önce burada takip edilecek esaslar hakkında Bakanlar Kurulu'nda kaleme alınan ve Lozan'da Türkiye'yi temsil edecek olan delegasyona verilen talimatın 4. maddesine göre, "Müzakerelerde adalar konusunda duruma göre davranılması, kıyılarımıza pek yakın adaların ülkemize katılması, olmazsa Ankara'dan sorulması" isteniyordu. Bu konferans sırasında Türk delegasyonu Yunan işgalinde bulunan Adalar Denizi'nin doğusundaki adalarla ilgili bazı isteklerde bulunmuş özellikle Bozcaada ve Gökçeada ile birlikte Semadirek Adası'nın egemenliğinin Türkiye'ye verilmesini; Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarının özerk olmasını ve askerden arındırılmalarını talep etmiştir. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 12. Maddesiyle -Balkan Savaşları sonucunda, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması uyarınca, 14 Şubat 1914'te Osmanlı Devleti'ne bildirilen Büyük Devletler

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, nhayta@gazi.edu.tr

kararında olduğu gibi- Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları Türkiye'ye bırakılmış, Yunanistan'ın işgalindeki diğer önemli adalar Yunanistan'da kalmıştır. Antlaşma'nın 13. Maddesi ile ise Yunanistan'a bırakılan adalar için askerden arındırılmış bir statü öngörölmüştür.

Rodos ve Oniki Ada konusunda Konferans boyunca Türk tarafından bir talep ve görüşme isteği olmamıştır. Rodos ve Oniki Ada meselesi, sadece büyük devletlerin komisyonlarda görüşölüp de bir karara varılamayan işleri kendilerine göre bir şekle sokup hazırladıkları ve 31 Ocak 1923 tarihindeki oturumda Türk heyetine tebliğ ettikleri antlaşma taslağının 15. Maddesi içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Bu maddeye göre Türkiye, "Rodos, Oniki Ada ve Meis üzerindeki haklarından İtalya lehine feragat etmekteydi". Türk heyeti tarafından 4 Şubat'ta antlaşma taslağına verilen cevapta bu maddeye itiraz edilmemiştir. Lozan Barış Antlaşması'nda bu haliyle yer alan 15. Madde ile 1912'den beri fiilen İtalyan işgali altında bulunan *Rodos ve Oniki Ada ile birlikte Meis Adası* hukuken de İtalyan hâkimiyeti altına girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalar Denizi Adaları, Rodos, Oniki Ada, Meis Adası

THE ISLANDS OF THE ADALAR SEA AT THE LAUSANNE CONFERENCE

ABSTRACT

The Ottoman conquest of the islands of the Adalar Sea began during the reign of Mehmed the Conqueror in 1456 with the conquest of the Bosphorus Islands and was completed during the reign of Suleiman the Magnificent in 1566 with the conquest of Chios. Ottoman sovereignty over the islands, which lasted until the first quarter of the 20th century, was effectively overturned during the Tripoli War of 1911-1912 and the Balkan Wars of 1912-1913. First Italy and then Greece entered the Sea of Islands under Ottoman sovereignty. Although the Ottoman government did not recognize this de facto situation and did not want to give up its sovereign rights in the Adalar Sea, the outbreak of the First World War left it helpless. After the war, although the Treaty of Sèvres, signed on 10 August 1920, divided these islands between Italy and Greece, the issue was put on the agenda for Turkey at the Lausanne Conference after this Treaty, which was not recognized and did not enter into force.

According to Article 4 of the instructions on the principles to be followed, which were written by the Council of Ministers before the beginning of the Lausanne Conference and given to the delegation that was to represent Turkey in Lausanne: "In the negotiations, it was requested to act according to the situation regarding the islands, to include the islands very close to our coasts in our country, and if not, to ask Ankara". During this conference, the Turkish delegation made some requests regarding the islands in the eastern part of the Adalar Sea, which were under Greek occupation. In particular, the Turkish delegation demanded that the sovereignty of the island of Samothrace, together with Imbros and Tenedos, be transferred to Turkey, and that the islands of Lemnos, Mytilene, Chios, Samos and Nikarya be made autonomous and demilitarised. With Article 12 of the Lausanne Peace Treaty signed on 24 July 1923, the islands of Imbros, Tenedos and Rabbit were ceded to Turkey, while other important islands under Greek occupation remained in Greece, according to the decision of the Great Powers notified to the Ottoman Empire on 14 February 1914 by the Treaty of London signed on 30 May 1913 as a result of the Balkan Wars. Article 13 of the treaty stipulated a demilitarised status for the islands

ceded to Greece. During the conference, there was no Turkish demand or request for negotiations on Rhodes and the Dodecanese islands.

The issue of Rhodes and the Dodecanese Islands appears only in Article 15 of the draft treaty prepared by the Great Powers in their own way and communicated to the Turkish delegation at the meeting on 31 January 1923. According to this article, Turkey "relinquished its rights to the Dodecanese islands of Rhodes and Meis in favour of Italy". The Turkish delegation did not object to this article in its reply to the draft treaty on 4 February. Article 15, which was included in the Lausanne Peace Treaty in its current form, brought the islands of Rhodes and the Dodecanese, which had been under de facto Italian occupation since 1912, and the island of Meis under de jure Italian rule.

Keywords: Islands of the Sea of Islands, Rhodes, Dodecanese, Meis Island

Adalar Denizi Adaları'nın Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçişi, Fatih Sultan Mehmed döneminde, 1456'da Boğazönü adalarının fethiyle başladı ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1566'da Sakız Adası'nın fethi ile tamamlandı. Adalar üzerinde 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden Osmanlı hâkimiyeti, 1911-1912 Trablusgarp Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşlarında fiilen altüst oldu. Önce İtalya, Rodos ve 12 Ada'ya, hemen arkasından da Yunanistan, Osmanlı hâkimiyetindeki diğer adalara ayak bastılar. Osmanlı Hükûmeti bu fiili durumu tanımayarak Adalar Denizi'ndeki egemenlik haklarından vazgeçmek istemese de I. Dünya Savaşı'nın çıkması onu çaresiz bıraktı. Savaştan sonra her ne kadar 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması, bu adaları İtalya ile Yunanistan arasında paylaşmış olsa da tanınmamış ve yürürlüğe girmemiş olan bu Antlaşma'dan sonra Türkiye için konu Lozan Konferansı'nda gündeme gelmiştir.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasıyla başlayan ve büyük fedakârlıklarla yürütülen üç yıllık bir mücadele sonunda, 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz ve 30 Ağustos'taki Başkumandanlık Meydan Muharebesi ile Batı Anadolu Yunan işgalinden kurtarılmıştır. Ardından 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan ateşkes görüşmeleri 11 Ekim'de uzlaşmayla sonuçlanmış ve mütareke metni imzalanmıştır. Mudanya Mütarekesi ile Türk- Yunan çatışması sona erdirilmiş, Doğu Trakya savaş yapılmadan kurtarılmış, Mondros Mütarekesi yok sayılmış, Fransa'nın ardından İngiltere ve İtalya da TBMM Hükûmetinin varlığını kabul etmiştir. Mudanya Mütarekesi'ni kabul etmek istemeyen Yunanistan 14 Ekim'de mütarekeyi imzalamak zorunda kalmıştır. Doğu Trakya'nın teslim alınması ve orada Türk idaresinin kurulması için TBMM tarafından görevlendirilen Refet Paşa 19 Ekim'de İstanbul'a girmiş ve halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır.¹

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından sıra barış görüşmelerine gelmiş ve görüşmelerin İsviçre'nin Lozan kentinde yapılması kararlaştırılmıştır. Görüşmelerde Türkiye'yi temsil edecek delegasyon, 27 Ekim'de Dışişleri Bakanlığı'na seçilen İsmet Paşa (İnönü)'nin başkanlığı altında ve Maliye Bakanı Hasan Bey (Saka) ve Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur'un da arasında bulunduğu yaklaşık kırk kişiden oluşuyordu.²

1 Temuçin Faik Ertan, "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Barış Antlaşması'na", **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitapevi, Ankara 2011, s.145-146.

2 Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C I., s.X.

A. Tarafların Görüşleri

20 Kasım 1922'de Lozan müzakereleri açıldığı zaman durum şöyleydi. Rodos, 12 Ada ve Meis'i İtalya'ya; diğer adaları da Yunanistan'a bırakan Sevr Antlaşması tasdik edilip yürürlüğe girmemişti. Ancak ortada fiili bir durum da vardı ve Rodos ile 12 Ada İtalya'nın, diğer adalar da Yunanistan'ın işgalinde idi. Görüşmelere katılacak heyete Bakanlar Kurulu toplantısında kaleme alınan 14 maddelik bir talimat verilmişti. Bu talimatın adalar ile ilgili bölümünde, "Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza pek yakın olan adalar ülkemize katılacak, olmazsa Ankara'dan sorulacak"³ deniliyordu. Bu şartlar altında Konferans başladı.

Konferans'ta Ege Adaları konusu ilk defa, arazi meselesini inceleyen ve Lord Curzon'un başkanlık ettiği Birinci Komisyon'un 25 Kasım'daki toplantısında ele alındı. Türk görüşü, Misak-ı Millî'ye ve 14 Şubat 1914 tarihli büyük devletler kararına dayandırılmıştı. Türk Heyeti Başkanı, İsmet Paşa, isteklerini şöyle belirtti:

"Ege denizi ve Akdeniz Adaları coğrafi durumları itibariyle Küçük Asya'ya bağlıdır. Anadolu'nun huzuru ve güvenliği için büyük bir öneme sahiptirler. Bu adalar küçük ve büyük adalardan ibaret olup; karasuları içindeki ufak adalar, Küçük Asya'nın barışını pek yakından tehdit edebilirler. Bu bölgenin tamamlayıcı birer parçası olduklarından, bu adaların, Türkiye'nin egemenliği altına konulmaları kesin olarak zorunludur. Kaldı ki, bunlar Türk karasuları içinde bulduklarına göre, bunların, Türk egemenliği altında olmaları da gerekmektedir."

"Kaderi 30 Mayıs 1913 tarihli Antlaşma uyarınca Büyük Devletlerce saptanması gerekli olan Bozcaada ve İmroz üzerinde Türkiye'nin hakları, aynı devletlerin 14 Şubat 1914 tarihli ortak notalarıyla doğrulanmıştır. Bu yüzden, bu iki ada Türk egemenliği altına konulmuş bulunmaktadır."

"Öte yandan Türk kıyısı ile Çanakkale Boğazı'nın yakınında bulunan Semadirek Adası'nın da, Türkiye'de kalması gereklidir ve hakgözetirliğe uygundur."

"Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları, Büyük Devletlerce Yunanistan'a bırakılmıştır. Türkiye'nin güvenliği bakımından bu adalar hayatî bir önem taşımaktadırlar. Üstelik, bu adaların ekonomik ihtiyaçlarının temini, bunların Küçük Asya ile birleşmelerini zorunlu kılmaktadır. İşte bu yüzden Büyük Devletlerin bu adalara ilişkin olarak aldıkları kararı Türkiye kabul etmemiştir.

3 age., s.XIV; Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C I, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992, s.94-98.

Bu adaların kaderinin Büyük Devletlere bırakılması, ilgili tarafların çıkarlarına uygun bir karar alınması şartına bağlıydı. Büyük Devletlerce teklif edilen çözüm, bu şartı yerine getirmediği için, Türkiye'yi tatmin edememiştir.”

“Yunanistan'ın yakın zamanlarda bütün dünyaca öğrenilen, Anadolu üzerindeki emperyalist emelleri, bu adaların Türkiye'nin güvenliği için nasıl bir tehlike yaratacağını göstermiştir. Böyle olunca, genel barış yararına, bu adalar tamamen askerlikten arındırılmalı, sadece asayişi sağlayacak kadar Jandarma bulundurulmalıdır. Bundan başka adalar halkı, kışkırtıcılara ve kaçakçılara yataklık edememeli, bu konularda kabul edilecek yükümlerin her zaman yürürlükte tutulacağı konusunda Türkiye'ye garanti verilmelidir. Aynı zamanda bu adaların tarafsız ve bağımsız bir siyasal varlıkları olmalıdır.”⁴

Yunan Heyeti Başkanı Venizelos ise; Türkiye'nin egemenliğini elinde tutmak istediği adalardan pek çoğunda, hiçbir yabancı unsur bulunmaksızın salt bir Rum nüfusun yaşadığını belirtmişti. Ona göre; İmroz'da 9.207 Rum'a karşılık hiç Müslüman yoktur. Bozcaada'da 5.420 Rum'a karşılık 1.200 Müslüman, İstanköy'de 14.550 Rum'a karşılık 2.020 Müslüman, Rodos'ta 37.777 Rum'a karşılık 4.854 Müslüman bulunmaktadır. Öteki adalarda ise yalnız Rumlar yaşamaktadır. Böyle olunca, bu adalara sahip olmak Türklerin çıkarına uygun düşmemektedir.

Venizelos devamla, adı geçen adaların Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye sokamayacağını, İzmir'e çıkartma yapıldığı zaman da, askerlerin doğrudan doğruya Yunanistan'dan taşındığını, adaların kullanılmadığını söylemişti. Venizelos, bu adaların askerlikten arındırılmasının gerekip gerekmediğini, bu yola gidilirse bunun ne ölçüde yapılmasının uygun düşeceğini incelemesini de kabul etmişti. Ayrıca, ne olursa olsun, Bozcaada ve İmroz'u da içine almak üzere, uzun süreden beri Türkiye'nin egemenliğinden çıkmış topraklar üzerinde, Türk egemenliğinin yeniden kurulmasının söz konusu olamayacağını öne sürmüştü, ancak Çanakkale Boğazı'na yakınlıkları yüzünden Bozcaada ve İmroz üzerindeki Yunan egemenliğine önemli kısıtlamalar yapılmasına razı olacağını belirtmişti. Bu adaların askerlikten arındırılmaları sorununun da, Çanakkale Boğazı ile birlikte ele alınmasını ve durumun Komisyonca incelenmesini istemişti.⁵

Daha sonra söz alan oturum başkanı Lord Curzon İsmet Paşa'ya cevap vererek 14 Şubat 1914 tarihli Büyük Devletler Kararı'na, Türk Hükümeti'nin 15

4 Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanakları**, Takım: I, Cilt:1, Kitap: 1, s.97.

5 **age.**, s.98.

Şubat günkü cevabında, belirli bir tutum göstermediği; Büyük Devletlerin genel davranışına ilişkin olarak üzüntülerini bildirmekle beraber, İmroz ve Bozcaada konusundaki kararları resmen öğrenmiş olduğunu belirttiğini, yani İsmet Paşa'nın dediği gibi reddetmediğini söylemişti. Devamla; İmroz, Bozcaada ve Semadirek adalarının kaderinin boğazların serbestliği sorunuyla bağlantılı olarak incelenmesi gerektiğini; geçmişteki Girit ve Sisam örnekleri gözönünde tutularak öteki adalara özerk bir rejim verilmesiyle ilişkin anayasal deneme teklifinin kabul edilemeyeceğini; bu adaların Yunanistan'dan ayrılması söz konusu olmasa bile, askerlikten arındırılması sorununun askerî uzmanlarca incelenmesini olumlu karşıladığını belirtti. Lord Curzon, bu sonuçları, kendisiyle tam bir görüş birliğinde olan Müttefik meslektaşları adına da sunduğunu açıklamıştı.⁶

İsmet Paşa, askerlikten arındırma sorununun bir alt komisyonda incelenmesine razı olduğunu, fakat Başkanın önce, İmroz, Bozcaada ve Semadirek üzerindeki egemenlik sorunu hakkında görüşünü açıkça ortaya koyacağını umduğunu bildirmişti.⁷

Lord Curzon, bu sorunun çok titiz bir inceleme gerektirdiğini, böyle bir incelemenin Venizelos'un verdiği rakamların gözden geçirilmesini de kapsayabileceğini, şimdilik bu konuda bir şey söylemeye imkân görmediğini belirtmişti. Venizelos da, Semadirek Adası üzerinde egemenlik sorununun 1913'ten beri çözümlendiğini, görüşülmekte olan tek sorunu bu Ada'nın ne ölçüde askerlikten arındırılmasının uygun olacağı konusu olduğunu vurgulamıştı.⁸

Bu görüşmelerden sonra o günkü oturumda şu kararlar alındı:

1. Bozcaada ve İmroz Adaları üzerindeki egemenlik sorununun ve bu adalarla Semadirek Adası'nın askerlikten arındırılmasının, Boğazlar sorununun görüşüleceği zaman toplanacak bir uzmanlar alt komisyonunun incelenmesine havale edilmesi.

2. Sakız, Midilli, Limni, Sisam ve Nikarya Adalarının askerlikten arındırılmalarının gerekli olup olmadığının, gerekli ise bunun ne ölçüde yapılmasının uygun olacağına incelenmesinin de bu alt komisyona bırakılması.

Lord Curzon ve Venizelos'un konuşmalarına cevap verme hakkını saklı tuttuğunu belirten İsmet Paşa; İmroz ve Bozcaada üzerindeki egemenlik sorununun görüşme konusu yapılmasına çekince öne sürdü.⁹

6 age., s.99-100.

7 age., s.100.

8 age., s.101.

9 Gös.yer.

O günkü görüşmelerde İsmet Paşa; İmroz ve Bozcaada'daki Türk egemenliğinin tartışma konusu yapılmasını istememiş, Semadirek Adası'nın ise Boğazların güvenliği açısından Türkiye'ye bırakılmasını talep etmiş, Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarının ise askerisizleştirilerek, tarafsız ve bağımsız bir siyasal varlık olmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Venizelos ise adalardaki nüfusun çoğunun Rum olduğu ve buralarda uzun zamandır Yunan egemenliği olduğu argümanına dayanarak söz konusu adaların tamamının Yunanistan'a ait olması gerektiğini belirterek sadece askerisizleştirme konusunda açık kapı bırakmıştır. Bu oturumda Lord Curzon'un ise Yunanistan lehine bir tutum takındığı görülmektedir.

29 Kasım tarihli oturuma; Fransız General Maxime Weygand'ın, önceki oturumda alınan karar gereği adı geçen adaların askerlikten arındırılmaları sorununu incelemek üzere toplanan uzmanlar alt komisyonunun raporunu okumasıyla başladı. Bu rapora göre:

“Alt komisyon, 28 Kasım oturumunda:

I. Oy birliğiyle, beş adada, birtakım askerlikten arındırma tedbirlerinin alınmasının uygun olacağını tavsiye etmektedir.

II. Bu tedbirlere gelince, Alt komisyon:

1. Oy birliğiyle Limni Adası için bu tedbirlerin, Boğazlar sorununun incelenmesi sırasında İmroz, Bozcaada ve Semadirek Adaları için saptanacak tedbirlerle birlikte saptanmasının uygun olacağı görüşüne varılmıştır.

2. Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları için, Komisyonun çoğunluğu, askerlikten arındırmaya ilişkin olarak alınacak tedbirlerin aşağıdaki kısıtlamalar şeklinde olması gerektiğini uygun görmektedir:

a. Hiçbir deniz üssü, hiçbir istihkam bulunmayacak,

b. Askerî uçakların, adalar ve Türkiye ülkesi üzerinde uçmaları, karşılıklı olarak yasaklanacak,

c. Adalarda askerî kuvvetler, askerlik görevi için çağrılmış normal mevcudu aşmayacak ve bu birlikler buldukları yerde eğitim görecek; jandarma ve polis kuvveti olarak da, bütün Yunanistan ülkesindeki jandarma ve polis kuvveti esas alınarak hesaplanacak ölçü aşılmayacaktır.¹⁰

Daha sonra söz alan İsmet Paşa, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları için düşünülen tedbirlerin yeterli olmadığını belirterek, bu adalarda uçak

¹⁰ age., s.111.

bulundurulmasının yasaklanması ve hiçbir askerî kuvvetin bulunmaması gerektiğini söyledi. O, Bozcaada, İmroz ve Semadirek Adalarına ilişkin sorunun da, Boğazlar sorunuyla birlikte ele alınmasını uygun bulmaktaydı. O, Alt komisyondaki Türk Temsilcisince öne sürülmüş olan çekinceleri de benimsemekteydi.¹¹

Yunan temsilcisi Caclamanos da; Limni ve Semadirek Adalarına ilişkin bir egemenlik sorunu söz konusu olmadığını, bunların 1913'ten beri Yunan egemenliği altında olduğunu söyledi. Ayrıca İmroz ve Bozcaada'nın nüfus durumuna dikkati çekerek bu adalar üzerindeki Yunan egemenliğinin tanınmasını istedi.

Caclamanos'a cevap veren İsmet Paşa, İmroz ve Bozcaada üzerindeki Türk egemenliğinin tartışılmayacağını, Boğazlar bakımından bu iki adayla aynı durumda olan Semadirek Adası'nı da istediklerini, Limni Adası'nın ise komşu öteki adalarla aynı rejime bağlanması gerektiğini söyledi. Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları üzerindeki Yunan egemenliğinin resmî yoldan hiçbir zaman tanınmadığını da sözlerine ekledi.

Caclamanos'un; Limni ve Semadirek Adalarının, Boğazlara yakın adalar grubunda bulunmalarından dolayı Alt komisyonda yer aldığı, bunun egemenlik konusuyla ilgisinin olmadığı, yalnızca İmroz ve Bozcaada üzerinde egemenlik konusunun söz konusu olduğu şeklindeki sözlerine, İsmet Paşa; Limni ve Semadirek'in Boğazlar sisteminin bir parçası oldukları kabul edildiğine göre, bu adalar üzerindeki egemenlik sorunun da Boğazlar rejimiyle birlikte incelenmesi gerektiği şeklinde cevap verdi.¹²

Lord Curzon da, bu adaların askerden arındırmanın Boğazlar rejimini inceleyecek komisyonca ele alınması konusunu kabul ettiklerini, kuzey adaları üzerindeki egemenlik sorununun ise sadece İmroz ve Bozcaada ile sınırlı olduğunu söyledi. İsmet Paşa'nın ısrarı sonuç vermedi. Daha sonra, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarına uygulanacak askerlikten arındırma tedbirlerine ilişkin olarak, uzmanlar Alt komisyonu raporundaki yazılı tavsiyeler kabul edildi. Yalnız, Türk temsilci heyeti, uçakların ve silahlı birliklerin bulundurulması konularında çekince öne sürdü.¹³

11 Bu çekinceler, Alt komisyonun ikinci oturumunda, bir önceki oturumda ele alınan askerlikten arındırılacak adalarla ilgili kararların göz önünde tutulmadığı hususu ve Boğazlar'a yakın adaların askerlikten arındırılması ile ilgili oturuma Boğazlar'la ilgili özellikle Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin de katılması gerektirir (age., s.104-105).

12 age., s.105-106.

13 age., s.105-110.

6 Aralık 1922'de; İngiltere, Fransa ve İtalya temsilci heyetlerince, ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu'na bir belge sunuldu. Belgede, Semadirek, Limni, İmroz ve Bozcaada'nın askerlikten arındırılacağı belirtildikten sonra, bu askerlikten arındırmanın kapsadığı tedbirler açıklanıyordu.¹⁴

8 Aralık'ta, öğleden önceki oturumda İsmet Paşa, Müttefik Devletler tasarısının her maddesi üzerinde görüşlerini açıklamak hakkını saklı tutmakla birlikte; İmroz, Bozcaada ve Semadirek'te Türk egemenliğinin kesin olarak belirtilmesini, Limni Adası'nın da özerkliğinin ilan edilmesini istedi.¹⁵

Lord Curzon, aynı gün öğleden sonraki oturumda İnönü'ye verdiği cevapta; adı geçen dört adanın askerlikten arındırılmasının kabul edilmesine hazır olduklarını, ancak Müttefiklerin, Limni ve Semadirek Adaları üzerindeki egemenlik sorununun yeniden tartışma konusu yapılmasına razı olmadıklarını, bu yüzden Limni'de özerk bir rejim kurulmasının da kabul edilemeyeceğini söyledikten sonra; kendisinin yalnız Rum nüfusunun bulunduğu İmroz Adası'nın Türk egemenliğine geçirilmesi isteğini haklı gösterecek nedenleri kapsayan bir açıklama yapmak için Türk Temsilci Heyetini çağırdığını söyledi.¹⁶

Boğazlar Rejimini İnceleme Komisyonu'nun 18 Aralık 1922 tarihli oturumunda bütün temsilci heyetlerine 14 Aralık tarihli bir belge dağıtıldı. Bu belgenin 1. maddesinde Ege Denizi'nde Semadirek, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan Adalarının askerlikten arındırılacağı belirtildikten sonra, 2. maddesinde bu konuda açıklamalar yapılıyordu. Bu belgede askersizleştirilmenin kapsamı biraz daha genişletiliyor "Askerlikten arındırılmış bölgelerde ve adalarda hiçbir istihkâm, yere bağlı (sabit) topçu tesisleri, ışıldak tesisleri, denizaltında işleyen araçlar, hiçbir askerî havacılık tesisi ve hiçbir deniz üssü bulunmayacaktır. Askerlikten arındırılmış bölgelerde ve adalarda asayişin korunması için gerekli polis vejandarmakuvvetindenbaşka hiçbir silahlı kuvvet bulundurulmayacaktır..." deniyordu.¹⁷

Bu oturumda söz alan İsmet Paşa, Semadirek, İmroz ve Bozcaada konusunda daha önceki isteklerini tekrarladıktan sonra, "Limni üzerinde egemenlik sorununu tartışma hakkını bütünüyle saklı tutmakla birlikte, Türk temsilci heyeti, bu adanın

14 *age.*, s.158-159.

15 *age.*, s.163-164.

16 *age.*, s.173-174.

17 *age.*, s.249-250.

kıyılarında Yunan donanmasının bulunmasını hiçbir şekilde kabul edemez.” dedi.¹⁸

Lord Curzon 19 Aralık'taki oturumda İsmet Paşa'ya şu cevabı verdi: “... Şimdiye kadar üç defa belirtildiği gibi, dördüncü ve son defa yeniden belirtiyorum ki, Müttefikler Yunanistan'ın bu iki ada üzerindeki (Limni, Semadirek) egemenliğini geri almak ve bu adalarda özerk bir rejim kurmak niyetinde değildir. Müttefikler, Türkiye'nin güvenliğini sağlamak üzere, bu adalara en kesin bir askerlikten arındırma uygulamaya hazırdırlar, bundan çoğunu yapamazlar. Böyle olunca, Türk donanmasının dilediği yere gitmek ve bu sularda dilediği gibi davranmak serbestliğinin bulunmasına karşılık, Yunan donanmasının böyle bir olanaktan yoksun kalmasını öngören teklif, bu yüzden düşmektedir...”¹⁹

Buna karşılık İsmet Paşa, 20 Aralık'taki oturumda da aynı Türk isteklerini tekrarladıktan sonra “...adalar sorununun birkaç defa tartışılmış olması, bu soruna yeniden dönmemize engel olamaz; hak, her zaman hatırlatılmalıdır. Kaldı ki, bu konuya ilişkin olarak henüz bir şey kararlaştırılmamış olduğuna göre, bu sorunun karar verileceği sırada, yeniden söz konusu edilmesi olamayacak bir şey değildir...”²⁰

Neticede Büyük Devletler, komisyonlarda görüşülüp de bir karar varılmayan işleri, kendilerine göre bir şekle sokmuşlar ve hazırladıkları bir antlaşma metni ile 7 Ek'ini kabul edilmek üzere 31 Ocak 1923'teki oturumda Türk Heyetine tebliğ etmişlerdi. Lord Curzon bu oturumda, tebliğin adalarla ilgili kısmını şöyle açıklıyordu:

“... Türk Temsilci Heyeti, İmroz, Bozcaada ve Semadirek Adalarının askerlikten arındırılmasını istemiştir. Biz, kendi rızamızla, bunlara Limni Adası'nı da ekledik. Daha da ileri gittik, İmroz Adası'nda hiçbir Türk bulunmamasına ve bu adadaki Rum halkının Doğu'da en varlıklı halklardan olmasına bakmaksızın, bu iki adanın (İmroz, Bozcaada) on yıla yakın bir zamandan beri Yunanistan'ın elinde bulunmasına bakmaksızın, 1913-14'te Türkiye'ye yapılmış teklifleri de gözönünde tutarak, bu iki adayı Türk egemenliği altına yeniden koymayı kabul etmekteyiz. Son olarak, Türk Temsilci Heyeti'nin isteği üzerine, Ege Denizi'nin ortasında bulunan bir adalar topluluğunun -Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya-Türkiye'ye karşı yöneltilen saldırılarda, nasıl olursa olsun, kara, deniz ve

18 Gös. yer.

19 age., s.270.

20 age., s.287.

hava üssü olarak kullanılmayacak biçimde askerlikten arındırılacağı konusunda, Antlaşmaya kesin hükümler konulmuştur...”²¹

Bu antlaşma metninin 12. maddesi, İmroz ile Bozcaada dışındaki adaları Yunanistan'a bırakan ve 13 Şubat 1914'te Yunan Hükûmeti'ne bildirilen Büyük Devletler Kararı'nı doğruluyor; 15. maddesi de Meis ile birlikte Rodos ve 12 Ada'yı İtalya'ya bırakıyordu. 13. madde Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarının askerden arındırılmasını; 14. madde, İmroz ve Bozcaada'nın statüsünü açıklıyordu.²²

Türk heyeti, 4 Şubat'ta bu antlaşma metnine bir muhtıra ile cevap verdi. Bu muhtırada İmroz ve Bozcaada'da bir yerel yönetim kurulmasını isteyen 14. madde ile Rodos ve 12 Ada'yı Meis ile birlikte İtalya'ya bırakan 15. madde tümüyle kabul ediliyordu.²³ Bu sırada Lord Curzon Lozan'ı terk edip gittiğinden Konferansın birinci devresi sona ermişti. Fakat muhtırada yer alan 15. maddenin kabulü, konferansın ikinci devresinde çetin müzakerelere rağmen Rodos, 12 Ada ile birlikte Meis'i de elden çıkarmamıza sebep olacaktı.²⁴

Rodos ve 12 Ada konusunda Konferans boyunca Türk tarafından bir talep ve görüşme isteği olmamıştır. Hâlbuki daha önce da ifade ettiğimiz gibi Uşi Antlaşması gereği İtalya'nın bu adaları Türkiye'ye iade etmesi gerekiyordu. Yine Balkan Savaşı sebebiyle iki ülke arasında yapılan gizli anlaşmayla da iade edilmesi işlemi Yunan Hükûmeti ile barış antlaşmasına varılmasından sonraya bırakılıyordu. Bu yüzden egemenlik konusunda diğer adalara nazaran Türkiye'nin daha sağlam dayanakları vardı. Oysa Rodos ve 12 Ada konusu, sadece 31 Ocak 1923'teki oturumda Türk heyetine tebliğ ettikleri antlaşma taslağının 15. Maddesi içerisinde yer alıyor ve bu madde tümüyle kabul ediliyordu.

Rodos ve 12 Ada'nın, Konferans boyunca her ne kadar resmî müzakerelerde yer almasa da İtalyan delegelerle yapılan özel görüşmelerde zaman zaman

21 **age.**, T: I, C: 1, Kit: 2, s.37. Türk Temsilci Heyeti'nce, İmroz, Bozcaada ve Semadirek Adalarının askerlikten arındırılması istenmiş ancak, Limni Adası unutulmuştur.

22 **age.**, s.56-58.

23 **age.**, T: I, C: 4, s.9.

24 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", s.111. Görüşmeler kesilip diğer devletlerin delegeleri ülkelerine dönerken İtalyanlar Türk Heyeti'nin Lozan'dan ayrılmaması için ısrar etmişlerdir. Konferansın kesilmesinin en önemli sebeplerinden olan adli ve malî kapitülasyonların devamı için ısrar eden Garroni, İsmet Paşa'ya hiç olmazsa birkaç gün daha müzakerelerin devam etmesini, aksi takdirde Türk heyetinin büyük bir sorumluluk üstleneceğini söylemiş, buna rağmen Paşa Lozan'dan ayrılmıştır (Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara 2002, s.402-403).

gündeme geldiğini görmekteyiz. Bu özel görüşmeler söz konusu adaların resmi müzakerelerde niye gündeme getirilmediği ve talep edilmediği sorusunun cevabını da vermektedir. Nitekim Lozan'daki Türk Başdelegesi İsmet Paşa tarafından 28 Kasım 1922'de Ankara'ya çekilen telgrafta; *Konferans'taki İtalyan temsilci Garroni'nin kendisini ziyaret ederek, İtalya'nın görüşmelerde Türkiye'nin görüşlerine yardım ettiği ancak hiçbir mukabele görmediğini söyleyerek, bazı isteklerde bulunduğu bildiriliyordu.*²⁵ Garroni ertesi gün de bu konuda bir proje getirmişti. İsmet Paşa'ya göre *müttefiklerin aralarındaki görüşmelerde İtalya, Türkiye'ye çok yardım etmişti ve ediyordu, bu yüzden getirdiği proje içinden bir şey verilmeliydi.* Yine İsmet Paşa 12 Ada meselesinden ilk defa bu telgrafında bahsediyor ve “... *Oniki Ada meselesi hallolmuştur, şimdi konferansta mevzu-ı bahs etmeye lüzum yokmuş.*”²⁶ diyordu. Daha sonra 24 Aralık tarihli telgrafında da meseleyi biraz daha açarak “...*Konferansın küşadi mübahisinde Oniki Ada ve Suriye ve Irak hududlarının mevzu-ı bahs olmasını müttefiklerin istemeyecekleri şayi oldu. İtalyanlara Oniki Ada meselesinde suhuletle kendileriyle anlaşabileceğimizi iblağ eyledim. Fransızlarla Ankara İ'tilafı mer'i manzarası devam etti. Musul meselesinin İngilizlerle aramızda ayrıca müzakere ve halledilmesi zemininde devam ediyoruz. Oniki Ada filhakika mevzu-ı bahs olmadı. Ben de ısrar etmedim.*”²⁷ demek suretiyle konunun Konferansta gündeme gelmemesi, ikili görüşmelerle halledilmesi hususunda daha konferansın başında anlaşıldığını söylüyordu.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre; savaştan sonra müttefikleri tarafından aldatılan ve kendine vaadedilen İzmir'in Yunanistan'a bırakılmasından dolayı kırgın olan İtalya, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Kurtuluş Savaşı hareketinin önemli başarılar elde etmesi üzerine, işgal ettiği Anadolu topraklarını terk ederek, Türklere şirin görünmek suretiyle birtakım tavizler koparmak istemektedir. Bu yaklaşımını Lozan Konferansı sırasında da sürdürmekte olan İtalya bazı ekonomik imtiyazlar peşindedir. Türkiye ise Lozan'da kurtlar sofrasında tek başına mücadele etmenin sıkıntısını yaşamaktadır. Bu yüzden müttefikler arasında yer alan İtalya'nın bu yaklaşımına sıcak bakmakta, bir yandan ekonomik tavizler konusunda İtalya'yı oyalarken²⁸ diğer taraftan onu ürkütmemek için yaklaşık 10 yıldan beri İtalyan işgalinde bulunan Rodos ve 12 Ada üzerindeki isteklerine karşı çıkmamaktadır.

25 Şimşir, **Lozan...**, B. No: 53.

26 **age.**, B. No: 57.

27 **age.**, B. No: 205.

28 **age.**, B. No: 68.

Konferansın birinci dönemi sona erdikten sonra Türk Heyeti 20 Şubat'ta Ankara'ya döndü. Bu arada Lozan Konferansı'nın ilk devresi hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşmeler yapıldı. İsmet Paşa tarafından 21 Şubat 1923'teki gizli celsede Konferans hakkında bilgi verilirken, 12 Ada meselesi ile ilgili olarak şu konuşma yapılmıştır:

“ Arazi mesaili olarak İtalyan işgali altında bulunan 12 Ada mesaili vardı ki konferansta mevzuu bahis olmadı. Böyle düşünülmüştü. Esasen işgalleri altındadır. Kâmilen muahedeye derc etmek istemişlerdir. Bu kendileri için olmuş bitmiş bir meseledir. Müttefikler arazi meselesinde adalar, Suriye hududu ve Musul meselesini yekpare bir mesele olarak bize tasdik ettirmek istediler. Fakat biz bütün kuvvetlerimizi birisi üzerine, bir mesele üzerine temerküz ettirmek için diğer meselelere temas etmeksizin yalnız Musul meselesi üzerinde teksif ettik...”²⁹

Görüldüğü gibi İsmet Paşa, arazi konusunda belirtilen meseleler arasından birisini seçerek tüm kuvvetleriyle ona yüklenmeyi daha uygun gördüklerini, ayrıca İtalyanların işgali altındaki 12 Ada'yı İtalya açısından olmuş bitmiş bir mesele olarak kabul ettikleri için ele almadıklarını söylüyordu. Ancak yine Yunan işgalinde bulunan ve büyük devletler kararıyla Şubat 1914'te hukuken de Yunanistan'a bırakılan -Gökçeada ve Bozcaada dışında- adaların bile Lozan'da istenmesine rağmen, daha haklı dayanaklara sahip bulunulan 12 Ada konusunda bundan kaçınılması konusundaki izahı yeterli bulunmamış olacak ki tartışmalara daha sonra da devam edilmiştir.

Nitekim TBMM'de 5 Mart tarihinde yapılan görüşmelerde, Müttefiklerce sunulan anlaşma metnindeki adalarla ilgili hükümlerin, Türk Heyetince 4 Şubat'taki muhtırayla kabul edilmesi eleştiri konusu oldu. Özellikle İzmit Mebusu Sırrı Bey ile Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'ler sert tenkitlerde bulundular. Bunlardan Sırrı Bey; *adaların, Anadolu'nun bir parçası olduğunu, elden çıkmalarının Anadolu'nun geleceğini açık bir tehlikeye soktuğunu* belirterek, özellikle Rodos ve 12 Ada'nın İtalyanlara verilmesini eleştirdi ve “Her ne pahasına olursa olsun barış yapmak için bu Adalardan kendi kendimize feragat mı ediyoruz?” dedi.³⁰ Başbakan Hüseyin Rauf Orbay, Sırrı Bey'e verdiği cevapta; *Uşi Antlaşması'nın, İtalya'nın bize savaş ilan ettiği dakikadan itibaren hükmünün kalmadığını, İtalyanların fiilen savaştıkları için karşımıza müttefik*

29 **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, C 3, s.1292; İlhan Turan, İsmet İnönü, Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri, s.60.

30 **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: 4, s.112-114.

olarak çıktıklarını, bu adaların bizde olması için yeni bir anlaşma yapılması gerektiğini söyledi.³¹

Ali Şükrü Bey de, yaptığı konuşmada; görüşmelerde Adalar hususunda nüfus oranına dikkat edilmesinin doğru olmadığını; aynı devletlerin, İskandinav halkın oturduğu Aleant Adaları'nı İsveç yerine Finlandiya'ya verdiklerini söyledi. Ayrıca adaların Anadolu'ya karşı kullanılmadığı konusuna da değinerek, Yunanlılar'ın ordumuzun önünden kaçarken Sakız ve Midilli'yi kullandıklarını belirttikten sonra; Rodos ve 12 Ada'nın, karşılığında bir şey alınmadan ve üzerinde tartışılmadan İtalya'ya terk edildiğini, bütün bu durumların Türkiye'nin geleceği için büyük tehlike taşıdığını ileri sürdü.³²

Konu ile ilgili ilginç bir yaklaşım da Türk delegasyonunun ikinci degesi Dr. Rıza Nur'un hatıralarında vardır. Ona göre: "...Bunların (Adaların) bir kısmı Yunanlılar'ın, bir kısmı İtalyanlar'ın elinde, ahali ekseriyetle Rum. Vakıa Anadolu sahilleri için kaçakçılık ve eşkiyalık, iktisadî vaziyet cihetiyle adalar mühimdirler. Hatta Anadolu'ya tecavüz için mükemmel üssü'l-harekât olabilir. Fakat Türkiye'de onları ne almak, ne de sonra muhafaza etmek kuvveti var. Denizaşırı. Muhafazaları büyük masraf ister. Yalnız Çanakkale Boğazı'nın ağzını tıkayan bir iki adayı almalıyız ve alabilirsek kâr. Öbür tarafı uğraşmaya değmez. Yunan veya İtalyan kimin elinde olursa olsun bizde olmayınca kimde olursa olsun... Bize, Meis Adası sahilimize pek yakın olduğundan verilmesini Rauf hükümet namına ısrar ile yazdı. Fakat bir ufak kayalık yermiş neye yarayacak?.. Bu adaların hepsi de Oniki adalardandır. Bunları 1912'de Türkiye Uşi muahedesi ile İtalya'ya zaten vermiş. Bize şimdi burada tasdikinden başka çare yok ..."³³

Rıza Nur'un bu ifadeleri de onun probleme bakışını yansıtmaktadır. Ona göre Çanakkale Boğazı'nın ağzını tıkayan bir iki ada dışındaki adaların alınmasına gerek yoktur. Türkiye onları ne alabilir ne de koruyabilir. Çünkü korunmaları büyük masraf ister. Meis Adası da ufak bir kayalıktır. Rıza Nur'un açıklamalarına bakacak olursak bu herhalde, iki şekilde izah edilebilir. Birincisi; adaların önemini, kıymetini yeterince kavrayabilmiş değildir, haklarında fazla bilgisi yoktur ve ayrıntı olarak görmektedir. Keza 12 Ada'nın 1912'de Uşi Antlaşması'yla İtalya'ya verildiğini söylemek, böylesine önemli bir konferansa ikinci delege olarak katılan birisine yakışmamaktadır. İkincisi, bu adaların kaybedilmesi sebebiyle yapılan ağır eleştiriler karşısında, kendini savunma ihtiyacını duymaktadır.

31 age., s.123.

32 age., s.136-137.

33 Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991, s.52.

Bu arada Müttefikler, görüşmelerin yeniden başlamasını temin etmek için, 29 Şubat'ta Türk itirazlarına cevap vermişler, bunun üzerine Ankara Hükûmeti, 8 Mart 1923'te İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlikleri vasıtasıyla karşı tekliflerini bildirmişti. Bu teklifle; "Bozcaada'ya bağımlı olan ve kimsenin yaşamadığı Merkez adacıklarının, Bozcaada gibi işlem görmesini istemeyi zorunlu görülmekte, Türk kıyısına yakınlığı bakımından, Bozcaada ve İmroz Adaları gibi, Türk egemenliği altında kalmasına Büyük Devletlerce 1914'te karar verilmiş olan Meis (Casteorizzo) adacığının Türk egemenliği altında bırakılması" istenmekteydi.³⁴

Meis sorunu Lozan Konferansı'nın ikinci devresinde uzun ve çetin müzakerelere yol açtı. Sorun konferansta ele alınmadan önce, İtalyan, İngiliz ve Fransız delegelerle İsmet Paşa arasında görüşmeler yapıldı. İtalyan Başdelegesi Montagna, Lozan'dan Roma'ya gönderdiği 23 Nisan tarihli telgrafta; "Özel olarak görüştüğü Pellé ve Rumbold'un kendisine Meis sorununun çözümünde İtalyan görüşüne destek verecekleri konusunda resmî güvence verdiklerini" bildirdi. Montagna aynı sabah İsmet Paşa ile de görüştü. Görüşme ile ilgili olarak İsmet Paşa tarafından Ankara'ya gönderilen telgrafta şunlar yazılmaktadır: "İtalya Meis Adası'nda katıyen musırdır ve bu mesele hallolunmazsa İtalya'nın müşkilât ve aksi halde suhulet yapacaklarını iddia ve isticâl ediyor. Ada'nın bir üss-i askerî olarak kullanılmamasını Türkiye'ye karşı İtalya'nın taahhüd etmesini teklif ediyor." İki temsilci arasında ertesi gün yeniden görüşme yapılmasına rağmen bir anlaşmaya varılamamıştır. Meis Adası meselesi, 25 Nisan 1923 tarihli oturumda ele alındı. İngiliz Başdelegesi Horace Rumbold; ne İsmet Paşa'nın 4 Şubat tarihli mektubunda, ne de müttefiklerin 29 Şubat'ta buna verdikleri cevapta Meis Adası'nın söz konusu edildiğini öne sürerek, Türkiye'nin bu isteğini Misâk-ı Millî'ye dayanarak haklı göstermenin zor olacağını, 7.000-8.000 kişilik nüfusunun hepsi de Hristiyan olan Ada'nın Türkiye'ye verilmesini kabul edemeyeceğini söyledi.³⁵ Buna karşılık Türk Heyeti Başkanı İsmet İnönü; Meis'in Türk karasularının içinde ve onu tamamlayan bir parça olduğunu, Londra Büyükelçiler Konferansı'nın 14 Şubat 1914 tarihli notasında ve Uşi Antlaşması'nda da bu Ada'nın Türkiye'ye bırakılmış bulunduğunu; Konferansın birinci devresinde 15. madde üzerinde görüşmeler açılmadığını ve nihayet Meis'in, Türk millî sınırları içinde olduğundan isteğin Misak-ı Millî'ye de uygun düştüğünü savundu.³⁶ Fakat İtalyan delegesi Montagna'ya göre Müttefikler; 29

34 Meray, **age.**, T:I, C 4., s.22; İ. Turan, agm., s.106-114.

35 Meray, **age.**, T:I, C 1, K:1, s.13; Cemil Bilsel, **Lozan**, C II. s.249.

36 Meray, **age.**, s.14; Bilsel; **age.**, C II, s.249.

Şubat tarihli cevaplarında, İsmet Paşa'nın 4 Şubat'ta verdiği muhtıradaki yazılı olmayan ve Türk hâkimiyetini, kararlaştırılmış olan sınırların ötesine genişletecek olan bir teklifi görüşemeyeceklerini bildirmişlerdi ve Türk Heyeti de bunu kabul etmişti. Meis Adası'nın küçük olması bu prensipten feragata sebep olmazdı. Ayrıca Türk isteği Misak-ı Milliye de aykırı idi. Zira Misak-ı Milli'nin 1. maddesi Türk çoğunluğunun oturduğu yerlerden bahsediyordu. Bütün bunlardan başka Montagna, antlaşmasının 6. maddesine göre, 3 mil olarak tespit edilen Türk karasuları içinde olduğu halde başka devletlere, yani Yunanistan'a bırakılan adaların bulunduğuna da dikkati çekti.³⁷ İsmet İnönü, Meis'in Anadolu'ya bağlı olup olmadığını tespit etmek için teknik bir komisyona veya hakeme gitmeye hazır olduğunu bildirdiği halde, o gün müttelikler adına konuşan İtalyan delegesi bunu da kabul etmediğinden görüşmelerde bir sonuca varılamadı.³⁸

İtalya Başbakanı Mussolini, "*Meis Adası'nın Türkiye'ye iadesinin mümkün olmadığını*" söylerken, İtalyanlar Ada'nın İtalya'ya ilhaki için Konferansa gönderilmek üzere ada halkından mahzar tertip ettirmekteydi. Yine Montagna, Lozan'daki Türk delegelerine konunun bir an önce halledilmesini öneriyordu. İngiltere ve Fransa'nın da bu konuda kesin olarak İtalya'nın yanında yer almaları İsmet Paşa'yı zor durumda bırakmış ve 28 Mayıs'ta üç ülkenin temsilcileri ile yapılan toplantıda meselenin siyasi komisyonda ele alınması kararlaştırılmıştır. 2 Haziran'da da İsmet Paşa ile Montagna arasında yapılan görüşmede adanın nasıl silahsızlandırılacağı ve İtalya'ya bırakılması konularında önemli mesafeler alınmıştı.³⁹

4 Haziran 1923 tarihinde yapılan görüşmelerden önce İtalyan Baş Delegesi Montagna, Meis'in Türkiye aleyhine kullanılmayacağına dair kesin teminat vermiş ve işgâl ettikleri Rodos ve 12 Ada'nın Osmanlı borçlarından paylarına düşen kısmını bu adaları ele geçirdikleri tarihten itibaren yüklenenlerini taahhüt etmiştir. Nihayet 4 Haziran 1923'teki Birinci Komite toplantısı açıldığı zaman başkan Rumbold, görüşmelerin o hafta sonunda bitirilmesi gerektiğini ve komitenin artık toplanamayacağını söylemiş, bundan sonra da antlaşmanın 2, 12 ve 14. maddelerinde Türk isteğine uygun bazı değişiklikler yapılarak 15. maddeye geçilmişti. Rumbold; Türk Temsilci Heyeti'ne 15. maddeye eklenmesi teklif edilen ve Meis Adası'nın, Türkiye'ye geri verilmesini öngören paragraftan vazgeçme eğiliminde olup olmadığını Türk Temsilci Heyeti'ne sordu. Bunun üzerine İsmet İnönü aşağıdaki bildiriye okudu.

37 Meray, *age.*, s.14-15, Bilsel; *age.*, C: II, s.249.

38 Bilsel, *age.*, s.249.

39 Çelebi, *age.*, s.410-412.

“Meis (Castellorizzo) Adası, Anadolu'nun karasuları içinde bulunmaktadır ve bu kıt'a parçasından ayrılamaz. Hem küçük Asya'nın huzuru, hem de askerlik açısından güvenliği, bu adanın Türkiye'ye bağımlı olmasını zorunlu kılmaktadır. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyeti'nin, bu adanın Türk egemenliği altında bırakılmasını öngören istemi, pek haklı (meşru) nedenlere dayanmaktaydı; bununla birlikte, salt Dünya barışının kurulmasını sağlamak amacıyla, Türk Temsilci Heyeti Meis (Castellorizzo) Adası konusunda öne sürdüğü çekinceleri geri almak gibi çok ağır fedakarlığa razı olmaktadır.”

Montagna, bu kararından ötürü, Türk Temsilci Heyetine teşekkür etti. Böylece Rodos ve 12 Ada'nın dışında, Balkan Savaşı sonrasında Türkiye'ye bırakılmış olan Meis Adası da kaybedilmişti.⁴⁰

B. Barış Antlaşması ve Eklerinde Varılan Çözümler

Bütün görüşmelerin tamamlanmasından sonra 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Antlaşmada, Ege Adaları ile ilgili 12-16 maddeler hükümleri şöyledir:“Madde 12- İmroz ve Bozcaada ile Tavşan Adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları üzerinde Yunan egemenliğine ilişkin 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşmasının beşinci ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşmasının 15. maddesi hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükûmeti'ne bildirilen karar, bu Antlaşma'nın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve 15. maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere doğrulanmıştır. İşbu Antlaşmanın aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar Türk egemenliği altında kalacaktır.

Madde 13- Barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla, Yunan Hükûmeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarında aşağıdaki tedbirlere uymayı taahhüt eder:

1. Bu adalarda hiçbir deniz üssü kurulmayacak, hiçbir istihkâm yapılmayacaktır.

2. Yunan askerî uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üstünde uçmaları yasak olacaktır.

Buna karşılık Türk Hükûmeti de askerî uçakların bu adalar üstünde uçmalarını yasaklayacaktır.

⁴⁰ Meray, *age.*, T: II, C 1, s.151-153.

3. Bu adalarda Yunan askerî kuvvetleri, askerlik hizmetine çağrılmış ve buldukları yerde eğitilebilecek normal asker sayısından çok olmayacağı gibi, jandarma ve polis kuvvetleri de, bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polis kuvvetlerine orantılı bir sayıda kalacaktır.

Madde 14- Türk egemenliği altında kalan İmroz Adasıyla Bozcaada, yerel yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman olmayan yerli halka gerekli bütün güvenceyi sağlayan, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması, yukarıda öngörülen yerel yönetim örgütünün aracılığıyla yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır.

Madde 15- Türkiye aşağıda sayılan Adalar üzerindeki tüm hak ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer: Bugünkü durumda İtalya'nın işgali altında bulunan Stampalia (Astropolia), Rodos (Rhodes), Kalki (Calki), Skarpanto, Kazas (Casso), Piskopis (Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sömbeki (Symi) ve İstanköy (Kos) adaları ile bunlara bağlı olan adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası.

Madde 16- Türkiye, işbu Antlaşmada belirtilen sınırlar dışında bulunan topraklar üzerindeki ya da bu topraklara ilişkin olarak, her türlü haklarıyla sıfatlarından ve egemenliği işbu Antlaşmada tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerindeki her türlü haklarından vazgeçmiş olduğunu bildirir; bu toprakların ve adaların geleceği ilgililerce düzenlenmiştir ya da düzenlenecektir.

İşbu maddenin hükümleri, Türkiye ile sınırdaş olan ülkeler arasında komşuluk durumları yüzünden kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümlere hâlel vermez.”⁴¹

14 Temmuz 1923'te imzalanan Boğazlar Rejimine ilişkin sözleşmenin 4. maddesi de Çanakkale Boğazı'na yakın adaların askerlikten arındırılmasına dair olup şöyledir:

“Aşağıda gösterilen bölgeler ve adalar askerlikten arındırılacaktır: 3. Ege Denizi'nde, Semadirek, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları.”

Aynı sözleşmenin 6. maddesi de bu askerlikten arındırmanın kapsamını belirtmektedir.⁴²

41 Meray, *age.*, T:II, C 2, s.6-7.

42 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C I, s.146-148; Aslan Gündüz, *Limni Adası'nın Hukuki Statüsü Üzerine Türk –Yunan Uyuşmazlığı* s.24-26; Yüksel İnan, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, s.36-39.

Yine 24 Temmuz 1923'te imzalanan protokolün 4. ve 5. maddeleri de aynen şöyledir:

“Madde IV- İmroz ve Bozcaada Adalarında, Yunan silahlı kuvvetleri ve makamları, bugünkü Barış Antlaşması Yunan ve Türk Hükûmet lerince onaylanır onaylanmaz, çekileceklerdir. Onların çekilmesinden sonra adı geçen Antlaşmanın 14. maddesi hükümleri Türkiye Hükûmetince uygulanacaktır.

Madde V- İşbu Protokolün I. Paragrafında yazılı topraklar halkından ve IV. Paragrafında sözü geçen Adalar halkından hiçbirisi askerî ya da siyasi davranışlarından ya da bugünkü Barış Antlaşması'nı imzalayan Devletlerden birine ya da uyruklarına yaptığı herhangi bir yardım nedeniyle, Türkiye'de hiçbir bahane ile tedirgin ve rahatsız edilmeyecektir.

Yukarıdaki fıkrada sözü geçen topraklar ve Adaların tüm halkına bugüne dek işlenen siyasi ya da adî suçlar nedeniyle, tam bir genel af tanınmıştır.”⁴³

Bu Antlaşma ile Türkiye, kendisine bırakılan Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları dışındaki adalar üzerinde sahip olduğu tüm haklardan vazgeçiyordu. Ancak, antlaşmanın 16. maddesinde, bu adaların geleceğinin ileride düzenlenmesi ihtimali kabul edilmekte, yine bu maddeyle Türkiye ile komşu devletler arasında Türkiye'nin bıraktığı adalara ilişkin özel düzenlemelerin gerçekleştirilebileceği kabul edilmektedir ki Türkiye ile İtalya, 4 Ocak 1932'de Meis Adası bölgesinde yer alan kimi adacıklar ile Bodrum Körfezi karşısında yer alan Karaada'nın hangi devlete ait olacağı konusunda bir anlaşma imzalamışlardır.⁴⁴

24 Temmuz 1923'te saat 15.15'te Türk Delegelerin imzasıyla başlayan ve 45 dakika süren imza töreniyle tamamlanan Lozan Barış Antlaşması, Türk Basınına da doğal olarak yakından takip edilmiştir. Nitekim İstanbul'da yayımlanan Tanin gazetesine göre bu konferansta; “...Avrupa ile aramızda asırlarca sürmüş olan gayri tabii bir münasebetin uzun uzadıya hesabı görülüyordu. Bundan dolayıdır ki müzakere şâyân-ı hayret bir derecede uzun sürdü. Pek çok mebahisi ihtiva etti ve harp kadar çetin bir mücadeleye ihtiyaç gösterdi...şerefli bir sulh temin edildi. Geriye kalan ihtilaflar bizi ürkütecek mesaimizi işgal edecek mahiyette değildirlir...”⁴⁵ Ankara'da yayımlanan Hakimiyet-i Milliye gazetesi de bu imzayı şöyle duyuruyordu: “Bayram İçinde Bayram: Bugün Dört Senedir Beklediğimiz Günde Yaşıyoruz. Bugün müstakil, cihanda şarkın en yüksek mevkiine çıkmış

43 Soysal, **age.**, s.209.

44 Hüseyin Pazarıcı, **Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü**, s.23.

45 **Tanin**, 24 Temmuz 1923, s.1.

bir vatanın şerefli insanlarıyız, Bugün, bütün ecnebi tahakküm ve müdahalesini üzerimizden atmış bir milletiz.”⁴⁶

Adalar Sorunu, Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra, Antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde de görüşülmesi sırasında yine gündeme geldi. Bu görüşmeler sırasında mebuslardan bir kısmı adalarla ilgili hükümleri tenkit ettiler. Bunlardan Mersin Mebusu Niyazi Bey, 21 Ağustos 1923’teki oturumda; *Türkiye’nin kendisine bırakılanlar dışındaki adalar üzerindeki bütün haklarından vazgeçmesinin yanlış ve kesinlikle kabul edilemez olduğunu* söyledi.⁴⁷ Menteşe Mebusu Şükrü Kaya’ya göre *Hükûmetin büyük zaferden beklediği sonuç gayet mütevazı idi: Misak-ı Milli sınırları hür ve müstakil bir devlet fakat bu hak Lozan’da esirgenmemiştir. Antlaşma 1913 sınırlarını bile temin etmemektedir. Semadirek ve Limni Adaları alınamamıştır. Diğer adalar, yani Rodos, 12 Ada ve Meis Anadolu’nun bir parçası olup İtalya ile hiçbir ilişkisi yoktur.*⁴⁸ Yine Menteşe Mebusu olan Esad Efendi de aynı oturumda Yunanistan’a bırakılan adalar konusunda sert eleştirilerde bulundu. O’na göre, *bu adalar yabancı ellerde bulundukça sahillerde yaşama imkânı yoktur. Sahillerin asayişini temin için harcanacak fedakârlık, bu adaların kontrol edilmesinden daha zor olacaktır. Hele Rodos ve 12 Ada’nın anlaşmalar gereği iade edilecekken İtalya’ya bırakılması kabul edilemez.*⁴⁹

Bütün bu eleştirilere rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Ağustos 1923’te 14 red oyuna karşılık 213 gibi büyük bir çoğunlukla Lozan Antlaşması’nı onayladı.⁵⁰ Türkiye dışında Antlaşmayı onaylayan ilk yabancı devlet de İtalya idi. (11 Ocak 1924). Ancak, ilk onay belgeleri 16 Ağustos 1924’te değiştirildiğinden Lozan Antlaşması bu tarihte yürürlüğe girdi.⁵¹

Lozan Antlaşmasıyla, Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığı uluslararası alanda resmen tescil edilmekte, aynı zamanda Ege’de, Yunan yazarları tarafından da kabul edilen Türk-Yunan dengesi gerçekleştirilmektedir. Bu denge çerçevesinde her iki devlete de eşit genişlikte karasuları ve hava sahası tanındıktan sonra, Ege Denizi büyük ölçüde bir açık deniz ve üstündeki hava sahası, uluslararası hava sahası olarak ortaya çıkmaktadır. Lozan Antlaşması ile gerçekleştirilen Ege

46 **Hâkimiyet-i Milliye**, 24 Temmuz 1923, s.1.

47 **TBMM, Zabıt Ceridesi**, Celse 1, Devre 2, s.206.

48 **age.**, s.220-221.

49 **age.**, s.221-223.

50 **age.**, s.272.

51 Turan , agm., s.113.

dengesi, 1930'lu yıllardan başlayarak giderek Yunanistan tarafından zorlanmaya ve değiştirilmeye başlanmıştır.⁵² Yunanistan'ın Lozan'da kurulan dengeyi değiştiren girişimlerinin belki de en önemlisi deniz alanları ile ilgili olanıdır. Nitekim Yunanistan'ın deniz alanlarına ilişkin genişlemeci politikasının ilkinin, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasından yaklaşık iki ay sonra, 17 Eylül 1936 tarihinde karasularını 3 milden 6 mile çıkarması oluşturmaktadır ki bu durumda Yunanistan'ın elindeki deniz alanı %35'e ulaşmaktadır.⁵³ Keza Yunanistan son zamanlarda bununla da yetinmemekte ve karasularını 12 mile çıkarmak istemektedir.⁵⁴ Bu konudaki ikinci sorun, kıta sahanlığı ile ilgilidir. Yunanistan Ege adalarının kıta sahanlığı üzerinde sadece kendisinin yetkili olduğunu iddia etmekte, bu yönde hareketlerde bulunmaktadır.⁵⁵

Yunanistan'ın Ege'de hava sahasına ilişkin yayılcı tutumu ise iki konuda kendini göstermektedir. Bunlardan ilki 6 Eylül 1931 tarihinde, bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Yunanistan'ın, hava sahasını 3 deniz mili genişlikten 10 deniz mili genişliğe çıkartmasıdır.⁵⁶ İkincisi ise Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü çerçevesinde oluşturulan ve uçuş güvenliğini denetleme amacını güden görevin, 1950'de Yunanistan'a verilmesi kararından sonra ortaya çıkmıştır. Ege hava sahasının Atina FIR [Flight Information Region (uçuş bilgi bölgesi)]'in denetimine girmesini kabul eden bu karardan sonra Yunanistan, FIR sınırını zamanla bir ülkesel sınırlandırma gibi değerlendirir olmuştur.⁵⁷

Yunanistan'ın Lozan'da kurulan dengeyi değiştirmeye yönelik çabalarından birisi de, Kuzeydoğu Ege Adaları da dahil bütün Doğu Ege Adalarını silahlandırmasıdır. Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden ve Lozan'a da aykırı olan bu silahlandırma hareketi, 10 Şubat 1947 tarihli Paris Antlaşması ile İtalya tarafından askerden arındırılmış bir statüyle Yunanistan'a devredilen Rodos ve 12 Ada'da da uygulanmıştır.⁵⁸

52 Hüseyin Pazarcı, "Lozan Antlaşması'ndan 1974'e Kadar Ege'ye İlişkin Gelişmeler ve Yunanistan'ın Ege Politikası", s.19.

53 agb., s.23-24.

54 Namık Yolga, "Ege'deki Başlıca Deniz Sorunları", s.36 vd.

55 agb., s.33-35; Pazarcı, Lozan..., s.24-25.

56 Pazarcı, a.g.b., s.26-29.

57 agb., s.29-30.

58 agb., s.32; Rıza Türmen, "Ege'deki Deniz Sorunları Türk ve Yunan Görüşleri (Siyasi Açıdan)", s.97.

KAYNAKÇA

Aslan, Gündüz, **Limni Adası'nın Hukuki Statüsü Üzerine Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, İstanbul 1985.

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C I, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.

Bilsel, Cemil, **Lozan**, C II, İstanbul 1933.

Çelebi, Mevlüt, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara 2002.

Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991.

Ertan, Temuçin Faik, "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Barış Antlaşması'na", **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitapevi, Ankara 2011.

Hâkimiyet-i Milliye, 24 Temmuz 1923.

İnan, Yüksel, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Ankara 1986.

Meray, Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanakları, Belgeler**, T: I, C 1, K: 1, Ankara 1969.

—————, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, T. I, C I, K. 2, Ankara 1970.

—————, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, T. I, C 4, Ankara 1972.

—————, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, T. II, C 2, Ankara 1973.

Pazarcı, Hüseyin, **Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü**, Ankara 1986.

—————, "Lozan Antlaşması'ndan 1974'e Kadar Ege'ye İlişkin Gelişmeler ve Yunanistan'ın Ege Politikası", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Ankara 1986, s. 19-34.

Soysal, İsmail, **Türkiyenin Siyasal Antlaşmaları**, C I, Ankara 1989.

Şimşir, Bilal, **Lozan Telgrafları**, C I, Ankara 1990.

Tanin, 24 Temmuz 1923.

Turan, İlhan, İsmet İnönü, **Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri**, Ankara 2003.

Turan, Şerafettin, “Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, **Bellekten**, XXIX/113(1965), s. 77-119.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Gizli Celse Zabıtları, Cilt: 3-4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Cilt: 1, Devre: 2, İctima: 7, 8, 9, 21 Ağustos-23 Ağustos 1923.

Türmen, Rıza, “Ege'deki Deniz Sorunlarında Türk-Yunan Görüşleri, Siyasi Açıdan”, **Ege'de Deniz Sorunları Semineri**, Ankara 1986, s. 94-101.

Yolga, Namık, “Ege'deki Başlıca Deniz Sorunları”, **Ege'de Deniz Sorunları Semineri**, Ankara 1986, s. 28-39.